

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ
ВИКЛАДАЧА – ПОЧАТКІВЦЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ**

Кокор Марія Михайлівна

м.Львів

У статті розглядається поняття педагогічної рефлексії та її роль у процесі професіоналізації викладача англійської мови за професійним спрямуванням (АМПС) на початковому етапі його діяльності. Автором подано характеристику основних видів рефлексії, досліджено засоби і методи її застосування, вивчено основні умови її ефективної реалізації у процесі професіоналізації викладачів АМПС. На основі вивченого зарубіжного досвіду автор обґрунтовує необхідність широкого застосування рефлексії як компонента підготовки майбутніх викладачів англійської мови загальної і професійного спрямування у системі вищої освіти України.

Ключові слова: педагогічна рефлексія, професіоналізація, професійна діяльність викладача англійської мови за професійним спрямуванням, спостереження, оцінювання.

У контексті останніх освітніх трансформацій та інноваційних процесів перед вищою школою України одним з актуальних завдань постає завдання пошуку шляхів підвищення мобільності студентів українських ВНЗ. Однією з необхідних умов мобільності майбутнього висококваліфікованого фахівця є належний рівень володіння іноземною мовою професійного спрямування. Проблема полягає не лише у низькій мотивації студентів до навчання, а й у невідповідній підготовці викладачів іноземної мови, оскільки напрям підготовки викладачів іноземної мови за професійним спрямуванням у ВНЗ України відсутній. Унаслідок цього, вчорашні випускники факультетів іноземних мов, а сьогодні – молоді викладачі українських ВНЗ, змушені самотужки опанувати цей напрям професійної діяльності, не маючи за плечами ні відповідної підготовки, ні досвіду. Без глибокого осмислення себе у системі вищої школи, без рефлексії над сутністю педагогічної діяльності, без критичного аналізу власної професійної діяльності та пошуку шляхів вдосконалення процес професійного зростання неможливий. У зв'язку з цим, дослідження застосування педагогічної рефлексії у процесі професіоналізації викладача-початківця англійської мови за професійним спрямуванням набуває особливої актуальності.

Мета статті – виявлення особливостей застосування педагогічної рефлексії у процесі професіоналізації викладачів-початківців англійської мови за професійним спрямуванням.

Завдання 1) обґрунтувати поняття педагогічної рефлексії на матеріалі зарубіжної та вітчизняної наукової літератури; 2) обґрунтувати її важливість у процесі професіоналізації викладача АМПС; 3) визначити шляхи та засоби використання рефлексії у професійній діяльності викладача АМПС.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідження рефлексії як педагогічного явища присвячені праці низки вчених – А.Маркової, С.Литвиненко, О.Мирошник, Л.Мітіної. Психолого-педагогічний зв'язок професіоналізації та педагогічної рефлексії відображено у працях А.О'Доннел, Д.Шона, Д.Фінка. Роль рефлексії у професійній діяльності викладачів англійської мови за професійним спрямуванням вивчали Р.Дей, М.Воллас, Т.Фаррелл, Д.Дуглас, Д.Слагоскі та ін.

За визначенням А.Маркової, професіоналізація – це

процес наближення стану професійної діяльності особистості до професіограми (об'єктивних характеристик професійної діяльності, напрацьованих суспільством), до еталону моделі спеціаліста [2, с.63]. Проте цей процес відбувається не лише згідно розроблених освітніми міністерствами професійних компетенцій, необхідних для формування у процесі підготовки майбутніх фахівців, а й включає суб'єктивний аналіз професійної діяльності педагогом – початківцем, тобто усвідомлення норм та вимог до професійної діяльності і спілкування та співвіднесення їх з власними емпіричними розвідками, врахування оцінки педагогічної діяльності колегами, самооцінювання спрямоване на безперервне професійне зростання. Саме здатність до самопізнання та аналізу власних педагогічних дій або рефлексія є тими компонентами професіоналізації, які роблять процес становлення викладача унікальним та неповторним, сприяють розвитку професійної самосвідомості, яку А. К. Маркова справедливо вважає важливим суб'єктивним критерієм педагогічного професіоналізму [2, с.45]. На необхідності використання рефлексії у процесі професіоналізації викладача іноземної мови наголошує М.Воллас, який вважає, що рефлексія лежить в основі формування професійної компетентності, а також є частиною циклічного процесу набуття практичних навичок.

Останній огляд наукової літератури виявив, що існує чимало дефініцій «рефлексії» у галузі філософії, психології та педагогіки. Тлумачення рефлексії у філософії ґрунтується на кількох підходах, серед яких виокремлюють філософсько-гносеологічний та герменевтико-екзистенційний [3]. Якщо перший розглядає поняття рефлексії як пізнання себе як особистості, то останній розкриває екзистенційний зв'язок між пізнанням «свого» та «чужого» Я. У психологічній науці дослідження рефлексії спрямовані на вивчення соціально-особистісних зв'язків та їх вплив на життєдіяльність людини. За визначенням О.Мирошник, рефлексія – це певна функція свідомості, спрямованої на пізнання та аналіз труднощів, що з'являються у предметній діяльності, яка під впливом зовнішніх і внутрішніх конфліктів зумовлює переоцінку себе як суб'єкта пізнання, власної діяльності [3, с.50]. Предметна діяльність педагога пов'язана з пошуком ефективних шляхів реалізації взаємозв'язку навчання – викладання, що вимагає від нього використання педагогічної рефлексії. Під педагогічною рефлексією розуміють співвіднесення свого особистісно-професійного «Я» з тим, чого вимагає педагогічна професія, з усвідомленням і регуляцією особистих способів професійної діяльності. На думку А.О'Доннел, в основі педагогічної рефлексивної діяльності лежить неочікуваність, непередбаченість, нестандартність ситуації, бо саме така ситуація спонукає викладача аналізувати, оцінювати, рефлексувати [10]. І навпаки, недостатня сформованість педагогічної рефлексії робить викладача залежним від зовнішніх обставин і впливів, перетворює його у виконавця, а педагогічна діяльність набуває процедурності та стереотипізації [1]. Таким чином, педагогічну рефлексію можна окреслити як сукупність взаємопов'язаних елементів у професійній діяльності викладача: пізнання себе і та свого оточення (студентів, колег-викладачів), спостереження, аналіз, оцінювання, формування висновків, конструювання майбутніх дій [10, с.154].

М.Воллас Р.Дей, А.О'Доннел, Дж.Рів, Дж.Сміт, Т.Фаррелл та ін., досліджуючи особливості педагогічної рефлексії, виокремлюють такі її види:

- *рефлексія в процесі педагогічної дії* (reflection in action) передбачає вміння викладача аналізувати певні обставини, умови, та виокремлювати проблеми. Процес рефлексії не є одноактним, а вимагає певного часу для його реалізації, тому розглядаючи структуру рефлексивного акту, Л. Мітіна виокремлює три його взаємопов'язані компоненти: 1) фіксація зупинки (щось «не спрацювало»); 2) виділення проблеми (що саме «не спрацювало»); 3) аналіз з метою усунення проблеми (що робити?) [4]. Д. Шон ототожнює *рефлексію в дії з досвідом в дії*, маючи на увазі миттєву рефлексію, що дає поштовх до спонтанної педагогічної дії, яка виникає лише в результаті попереднього педагогічного досвіду, і спрямована на корегування власної дії [11]. Р. Дей розглядає рефлексію в дії як критичний аналіз теоретичних та емпіричних знань у процесі діяльності, даючи цьому поняттю своє означення – «практика рефлексії». Практика використання педагогічної рефлексії, на думку Р. Дейя, розвиває критичне мислення, вчить здійснювати пошук інформації, її аналізувати, синтезувати, допомагає розширити коло професійних інтересів. Це, у свою чергу, стимулює викладачів-початківців ділитися власними практичними здобутками, беручи участь у дискусійних панелях, конференціях молодих науковців, публікувати результати своїх досліджень у фахових виданнях і т.д. [5, с. 11].

- *рефлексія на педагогічну дію* (reflection on action) відбувається після її завершення, потребує значного залучення метакогнітивних стратегій і вміння викладача критично мислити й аналізувати.

- *рефлексія до дії* (reflection for action) використовує попередньо «отриману» інформацію з метою проектування майбутніх (практичних) педагогічних дій. Рефлексивна модель О'Доннел діяльності викладача RIDE розглядає рефлексію до дії як сукупність послідовних етапів Reflection (рефлексія) – Information gathering (збір інформації) – Decision making (прийняття рішення) – Evaluation (оцінка), де на першому етапі викладач виявляє проблему і аналізує причини її виникнення; на етапі Information gathering викладач займається пошуком можливих варіантів вирішення проблеми; на третьому етапі викладач приймає рішення щодо застосування того чи іншого можливого варіанту і на четвертому етапі відбувається оцінювання (самооцінювання) прийнятого рішення. Власне самооцінювання, про що йтиметься далі, є чи не найважливішим компонентом усього процесу рефлексування [10, с. 13-14].

На думку Т.Фаррелла, без глибоко аналізу власної діяльності та педагогічних дій колег (напр. викладачів фахової дисципліни) викладач іноземної мови ІМПС не здатний конструювати ефективну модель власної діяльності. З огляду на це, дослідник виокремлює ще один вид педагогічної рефлексії – критичну рефлексію (action research), тобто здатність викладача до переосмислення традиційних підходів методів викладання, що дає йому змогу піднятися на рівень педагогічного новаторства [8].

На сучасному етапі серед зарубіжних та вітчизняних науковців не існує єдиної думки щодо розвитку педагогічної рефлексії. Ряд учених (П.Варламова, В.Сластьонін, М.Воллас, Р.Дей та ін.) є прихильниками використання педагогічної рефлексії у на етапі підготовки майбутніх викладачів, інші вважають, що розвивати педагогічну рефлексію слід у процесі професійної діяльності (М. Карнелович, В. Мегаєва, С. Степанов та ін.).

М. Воллас пропонує власну рефлексивну інтегровану

модель підготовки і діяльності викладача англійської мови, суть якої полягає у тому, що рефлексія є не лише одним з засобів формування фахівця в процесі його професійної підготовки а й інструментів професійного розвитку і тому повинна використовуватися, починаючи з періоду навчання у вищому навчальному закладі, включно з виробничо-педагогічною практикою, та безпосередньо у процесі педагогічної діяльності. Важливою характеристикою рефлексивної моделі М.Волласа є організація навчальної педагогічної практики, мета якої – формування професійних компетенцій майбутнього викладача іноземної мови, важливе місце займають рефлексивні вміння як компонент адаптивно-рефлексивної компетенції викладача. Характеристиками такої моделі є:

1) *організаційний компонент*, який виявляється у:

- абсолютній інтеграції теорії і практики у процесі вивчення теоретичних дисциплін, через організацію міні-викладання, коучинги;
- організації педагогічної практики у вигляді циклів впродовж усього навчання;
- тісній співпраці студентів з керівниками педагогічної практики, викладачами баз практики та іншими студентами;
- рівноправності сторін-учасників процесу співпраці у прийнятті рішень;
- виділенні додаткових годин викладачам баз практики і керівникам педагогічної практики для допомоги студентам-практикантам у плануванні занять, поради щодо використання методів викладання тощо.

2) *змістовий компонент* спрямований на формування і розвиток педагогічної рефлексії через використання:

- «подвійного» спостереження, яке полягає в пасивному та активному спостереженні. Метою пасивного спостереження є ознайомлення з педагогічною професією, її культурою та особливостями. Під час навчання та на початковому етапі педагогічної практики, студенти спостерігають за загальними особливостями психолого-педагогічної взаємодії «студент – викладач», професійно-комунікативним аспектом діяльності викладача, його підходом до викладання, прийомами, що використовуються і т.д., іншими словами, здійснюючи *загально-пасивне* спостереження; на наступному етапі студенти ведуть *цільово-пасивне* спостереження, що полягає у виявленні компонентів заняття та необхідності їх зв'язності, загальних та специфічних методів викладання, способів закріплення нового матеріалу, контролю і оцінювання роботи студента тощо. Активне ж спостереження здійснюється між студентами на етапі викладання, яке має на меті «вчити, навчаючись» [12].
- обговорення й оцінювання проведених занять, яке може здійснюватися у груповому (включає усіх студентів-практикантів, викладачів бази практики і керівника педагогічної практики) та колегіальному форматі (студент-практикант – викладач бази практики – керівник педагогічної практики). Одним із засобів зворотного зв'язку є портфоліо, обов'язковими елементами якого є: а) резюме, лист-заява на роботу та рекомендації від ментора та керівника практики; б) відеозапис проведеного заняття; в) плани проведених занять; г) розроблені навчальні матеріали; д) педагогічний щоденник (journal) – рефлексивні роздуми щодо власного педагогічного досвіду. Вміст портфоліо є своєрідним показником того, наскільки успішно налагодився зв'язок між знанням про викладання та навчання і самим викладанням. Окрім

цього, наявність портфоліо поліпшує процес переходу від навчального до професійного середовища, сприяє ранній професіоналізації.

Орієнтуючись на інтегровану рефлексивну модель М. Волласа, пропонуємо розглянути її адаптацію до умов професійної діяльності викладача англійської мови за професійним спрямуванням, визначити шляхи і засоби використання педагогічної рефлексії.

Особливість діяльності викладача АМПС, перш за все, полягає у необхідності постійної адаптації до навчальних умов різних середовищ (професійного чи академічного). Варто згадати не лише про різні професійні галузі, а й різні напрями в межах однієї галузі, а це вимагає від викладача АМПС готовності до психологічної адаптації до умов навчального середовища, яка неможлива без педагогічної рефлексії.

Використання педагогічної рефлексії є необхідним на всіх етапах діяльності викладача АМПС: у процесі аналізу навчальних потреб, аналізу культури професійного середовища, психолого-педагогічного клімату, у педагогічному спостереженні за студентами та викладачем професійно орієнтованої дисципліни, у міждисциплінарній співпраці, в оцінюванні результатів навчання студентів і власної професійної діяльності.

Необхідними умовами реалізації рефлексивної діяльності викладача АМПС визначають:

- 1) забезпечення стимулами для рефлексії через організацію різних видів професійної діяльності;
- 2) розроблення правил і процесів функціонування кожного виду діяльності;
- 3) врахування часових обмежень, відведених на кожен вид діяльності;
- 4) забезпечення зовнішніх чинників впливу для поглибленої рефлексії;
- 5) забезпечення сприятливого психолого-педагогічного клімату [8].

Стимулами для рефлексії є спостереження за власною діяльністю, діяльністю колег, участь у науково-практичних заходах, реакціями на стимули є обговорення, оцінювання та самооцінювання. Спостереження для викладача АМПС є особливо вартісним у контексті професійної діяльності викладачів професійно орієнтованих дисциплін (якщо говорити про академічне навчальне середовище). По-перше, таке спостереження дає можливість викладачу АМПС ознайомитися з ключовими категоріями та дисциплінарною культурою предмету [7], міждисциплінарними зв'язками професійно орієнтованої дисципліни й англійської мови; по-друге, дає уявлення про особливості методики викладання дисципліни, специфічні засоби, які використовуються у процесі навчання. Рефлексія до дії у цьому випадку допомагає визначити шляхи інтеграції методики викладання професійно орієнтованої дисципліни й англійської мови.

Не зважаючи на значну роль спостереження у навчанні й професіоналізації педагога, для багатьох викладачів цей метод і далі залишається певним емоційним «подразником» з негативним забарвленням. Для недосвідчених викладачів це можливість на практиці навчитися чомусь новому, для досвідчених викладачів, навпаки, факт присутності «чужих» на занятті спричиняє відчуття дискомфорту. Останнє можна пояснити тим, що сприйняття себе як зразка чи моделі для наслідування накладає психологічний тиск та підвищує відповідальність, адже, викладач на якого приходять дивитися повинен бути на висоті і не може дозволити собі допускати помилок. Для викладачів – початківців перфекціонізм не становить загрози, тому вони

охочіше погоджуються на взаємне педагогічне спостереження, легше реагують на помилки, діляться результатами оцінювання власної діяльності та діяльності колег.

Власне, зворотний зв'язок є важливою умовою рефлексії на дію та рефлексії до дії і реалізується через обговорення та оцінювання як індивідуально, так і в групах [6]. На думку Д.Фінка, індивідуальна природа педагогічної рефлексії виявляється у складному процесі самооцінювання професійної діяльності викладача АМПС. Складність цього процесу полягає в суб'єктивності оцінки, на яку впливають особливості психотипу майбутнього викладача та інші екстрапедагогічні фактори (настрій, погода, стосунки в родині, у робочому середовищі тощо). Рефлексивний підхід до професійної діяльності дозволяє викладачеві – початківцю усвідомити, що самооцінювання – це процес, який здійснюється постійно, кожного заняття, і відбувається це на підсвідомому рівні [9]. З іншого боку, колегіальне оцінювання (peer evaluation) діяльності викладачів АМПС, яке є аспектом психологічної та професійної взаємодії, сприяє формуванню навичок критичного мислення, допомагає викладачам – початківцям АМПС генерувати нові ідеї, знаходити рішення з нестандартних професійно-педагогічних ситуацій, формулювати критерії оцінювання, сприяє швидкій психологічній адаптації до умов навчального середовища.

Серед ефективних інструментів реалізації процесу самооцінювання засобами рефлексії було згадано педагогічний щоденник, що є неформальним суб'єктивним виразом думок, тверджень, гіпотез, вражень педагога. Ведення педагогічних щоденників є нормою педагогічної діяльності за кордоном, яке існує у різних формах: індивідуальній, парній, груповій. Особливо вартісним досвідом він може стати у процесі професіоналізації, адже без усвідомлення себе як особистості і професіонала, без досягнення важливості власних спостережень, поглядів і життєвого досвіду викладач – початківець ризикує виконувати професійну діяльність поверхнево, що, очевидно, впливатиме на якість надання освітніх послуг.

Для ефективного функціонування згаданих методів, засобів й інструментів необхідна їх регуляція, чіткі обмеження та повноваження, тобто правила. Скажімо, визначити роль і функції сторін, засоби (відео, аудіо), критерії тощо у процесі педагогічного спостереження; визначити предмет (тему), критерії (аналіз особистих переживань чи аналіз професійної діяльності) у педагогічному щоденнику тощо.

На перешкоді ефективної реалізації рефлексії у професійній діяльності викладача АМПС стає обмеження в часі. Зазвичай викладачі, а надто недосвідчені, потребують більше часу на підготовку до занять і контролю знань студентів, що неодмінно впливає на кількість часу, якого вони готові вкладати у професійне зростання. Наприклад, спостереження, обговорення, ведення педагогічного щоденника – все це потребує і витрат часу і фізичної присутності, що для завантажених викладачів є проблемою. Для того, аби зменшити цей тиск не слід забувати про існування інформаційно-комунікаційних технологій, які покликані полегшувати працю викладача, зокрема. Наприклад, комунікація за допомогою Skype дає можливість проводити обговорення заняття в режимі конференц-зв'язку; ресурси Cloud computing (Drive, Dropbox) дозволяють одночасно багатьом людям працювати з одним і тим самим файлом, завантажувати відео занять, ділитися ним, писати відгуки.

Серед чинників, які здатні розвивати рефлексивні навички викладача – початківця АМПС, можна виокремити:

- активне залучення у процес професійного розвитку

через участь у професійних організаціях і спільнотах (TESOL-Ukraine);

- удосконалення через спостереження за працею досвідчених викладачів, викладачів-новаторів;
- участь у конференціях, майстернях, курсах підвищення кваліфікації;
- проведення наукового дослідження.

Для ефективної реалізації педагогічної рефлексії у процесі професіоналізації викладача АМПС необхідною умовою є забезпечення сприятливого середовища. Спостереження, обговорення, оцінювання, педагогічний щоденник є суб'єктивним сприйняттям дійсності, яке може викликати певні переживання, і навіть відчуття страху, сором'язливості, дискомфорту тощо. Аби уникнути цього, перевага у процесі рефлексивної діяльності викладача повинна надаватися аналізу з чіткими критеріями над особистими судженнями, дискусії над осудом. Позитивна атмосфера у колективі, доброзичливість, підтримка колег і готовність до співпраці допомагають будувати партнерські стосунки, плекати взаємоповагу між колегами – викладачами, сприяють розкриттю особистості викладача – початківця, розвивають його творчий та науковий потенціал, що неодмінно має позитивний вплив на усіх учасників акаде-

мічного середовища.

Висновок. У вищій школі України недостатня увага приділяється застосуванню рефлексії у процесі професіоналізації не тільки викладачів АМПС. Професійна діяльність педагогічних кадрів ВНЗ вимагає від них не лише уміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати предметні знання, а й щоденної рефлексії над результатами діяльності та проектування майбутніх педагогічних дій. Рефлексія є одним із засобів професіоналізації викладача АМПС, який:

- 1) допомагає швидшій адаптації до професійного та академічного середовища, формує усвідомлення його належності до професійної спільноти, розвиває прагнення до самостійного здійснення навчання впродовж життя;
- 2) дає можливість до нерутинного підходу до професійної діяльності, дозволяє вийти за межі традиційних підходів чим допомагає майбутньому викладачеві АМПС формувати власний педагогічний світогляд і філософію;
- 3) розвиває творчий потенціал;
- 4) розвиває самостійність суджень, висновків, дає поштовх до наукової роботи, здійснення експериментального дослідження.

Література та джерела

1. Литвиненко С. Формування педагогічної рефлексії у процесі професійної підготовки майбутніх учителів в умовах ступеневої освіти / С. Литвиненко // Нова педагогічна думка. – № 1(73). – 2013. – С. 11-15
2. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. – М.: Междунар. гуманитар. фонд «Знание», 1996. – 308 с.
3. Мирошник О. Педагогічна рефлексія як чинник вияву творчого потенціалу особистості вчителя / О. Мирошник // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. праць, 2011. – Вип. 2. – С. 47-57
4. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя / Л.М.Митина. – М. : Флинта : Москов. психолого-социал. ин-т, 1998. – 200 с.
5. Day R. Models and the Knowledge Base of Second Language Teacher Education / R.Day // University of Hawai'i Working Papers in ESL. – University of Hawaii, 2008. – Vol.2. – P.1-13
6. Douglas D. Languages for Specific Purposes Assessment Criteria: Where Do They Come From / D.Douglas // Language Testing. – 2001. – Vol. 18 (2). – P.171-185
7. Dudley-Evans T. Five Questions for LSP Teacher Training / T. Dudley-Evans // Teacher Education for LSP / [Eds. R. Howard, G. Brown]. – Frankfurt Lodge : Multilingual Matters Ltd., 1997 – P.58-67
8. Farrell T. Reflective Teaching. The Principles and Practice / T.Farrell // English Teaching Forum. – October 2003. – № 2. – P.14-21
9. Fink D. L. Evaluating Your Own Teaching / D.L.Fink // Developing New and Junior Faculty / [Ed. P.Selding]. – Bolton Mass. : Anker, 1995. – P.191-203
10. O'Donnell A. Educational Psychology : Reflection for Action / A.O'Donnell, J.Reeve, J.F.Smith. – Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, Inc., 2007. – 590 p.
11. Schon D. Educating the reflection practitioner: Towards a new design for teaching and learning in the profession / D.Schon. – San Francisco, CA: Josey Bass Publishers, 1987. – 376 p.
12. Slagoski D.J. Practicum: Microteaching for Non-Native Speaking Teacher Trainees / D.J.Slagoski // English Teaching Forum. – 2007. – № 4. – P.32-37
13. Wallace M. J. Training Foreign Language Teachers: A Reflective Approach / M.J.Wallace. – Cambridge : CUP, 1991. – 187 p.

В статье рассматривается понятие педагогической рефлексии и ее роль в процессе профессионализации преподавателя английского языка профессиональной направленности (АЯПН) на начальном этапе его деятельности. Автором дана характеристика основных видов рефлексии, исследованы способы и методы ее применения, изучены основные условия ее эффективной реализации в процессе профессионализации преподавателей АМПС. На основе изученного зарубежного опыта автор обосновывает необходимость широкого применения рефлексии как компонента подготовки будущих преподавателей английского языка загального и профессионального направления в системе высшего образования Украины.

Ключевые слова: педагогическая рефлексия, профессионализация, профессиональная деятельность преподавателя английского языка профессиональной направленности, наблюдение, оценивание.

This paper deals with the concept of pedagogical reflection and its role at the initial stage of professionalization of teachers of English for Specific Purposes (ESP). The author characterizes main types of reflection, means and methods of its application as well as considers basic conditions for its effective implementation in the process of professionalization of ESP teachers. Based on foreign experience the author substantiates the need for the use of reflection as a necessary component of the ESP teacher education in the Ukrainian higher education system.

Key words: pedagogical reflection, professionalism, professional work of the teacher of English for Special Purposes, observation, evaluation.